

ZEYNEB FEVVÂZ

güç denemesi amacıyla yaptıkları mücadelelerinin anlatıldığı bir konuyu ele alır. Hikâyede iyi-kötü mücadelesi ve sonunda iynin kazandığı bir tema işlenir. Romanda fazlasıyla macera, suikast ve tehlike öğelerinin yer almasında Selîm el-Bustânî'nin üslûbunun etkisi görülür. Eserin dili serbest ve secili nesir karması şeklindedir. 2. *Kûrûş (Cyrus) melikü'l-Fûrs* (Kahire 1905). Bu romanda tarihî bir aşk macerası konu edinilmiş, ciddiyetle şaka öğeleri birleştirilmiş, Ateşperestliğin çirkinliği, tevhidin güzelliği mükemmel bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu romanın anlatımında da yazar Selîm el-Bustânî'nin etkisi altında kalmıştır. 3. *el-Hevâ ve'l-vefâ* (Kahire 1893). Bu eseriyle modern Arap edebiyatında ilk defa piyes kaleme alan kadın yazar olma özelliği taşıyan Zeyneb Fevvâz, kahramanlarını konuşturmak yerine onlara şiir okuttuğundan donuk ve durgun bir anlatım ortaya çıkmış, bu sebeple de başarılı bulunmamıştır. 4. *ed-Dürü'l-menşûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr* (Bulak 1312/1894; nşr. M. Emîn Dannâvî, I-II, Beyrut 1420/1999). Yazar en çok tanınan ve alanındaki ilk çalışmalardan olan bu eserinde başta hâmisî Fâtıma el-Es'ad olmak üzere Doğu ve Batı dünyasından 453 ünlü kadının biyografisini alfabetik sıraya göre ele almıştır. 5. *er-Resâ'ilü'z-Zeynebiyye* (Kahire 1897, 1910; nşr. Ahmed Muhammed Sâlim, Kahire 2007). Müellifin asıl dikkat çeken eseri olup 1892-1899 yılları arasında yazdığı makalelerinden oluşur ve eserde kadın hakları, kadının toplumdaki yeri konuları ile Şeyh Ahmed Ârif ez-Zeyn, Henâ Kesbânî Kûrânî gibi yazarlara verdiği cevapları yer alır. Zeyneb Fevvâz'ın bunların dışında *Medârikü'l-kemâl fî terâcimi'r-ricâl*, *el-Cevherü'n-naizid fî me'âşiri'l-Melik* ('Abd) el-Hamîd adlı eserleri de kaydedilmektedir. Yazarın evlilik ve doğum kutlamaları, gazel ve övgü gibi temalarda söylediği, ancak fazla önem taşımadığı belirtilen şiirleri bir divanda toplanmamıştır. Hilmî en-Nemnem *er-Râ'idetü'l-mechûle: Zeyneb Fevvâz 1860-1914* (Kahire 1998) ve Zeyneb Nübüvveh Bahbûh, *Zeyneb Fevvâz: Râ'ide min a'lâmi'n-nehdati'l-'Arabiyyeti'l-hadîşe* (Dimaşk 2000) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Yûsuf Necm, *el-Mesrahiyye fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-hadîş: 1847-1914*, Beyrut 1956, s. 399-402; a.mlf., *el-Kışsa fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-hadîş: 1870-1914*, Beyrut 1961, s. 159-161; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 67; B. Baron, *The Women's*

Awakening in Egypt: Culture, Society and the Press, New Haven 1904, s. 21, 54; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dimaşk 1958, II, 528-529; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebiyiyye*, Beyrut 1983, II, 616-617; Âdil Ebû Amşe, *Kazâya'l-me'r'e fi's-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-hadîş fi Mısır min 1798-1945*, Beyrut-Amman 1407/1987, s. 108-109; Joseph T. Zeidan, *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond*, Albany 1995, s. 64-67; A. Goldschmidt, *Kâmûsü terâcimi Mısri'l-hadîşe* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 2003, s. 555-556; S. Brockelmann, *Wir Sind die Halfte der Welt: Zaynab Fawwaz (1860-1914) und Malak Hifni Nasif (1886-1918), zwei Publizistinnen der frühen ägyptischen Frauenbewegung*, Beirut-Würzburg 2004, tür.yer.; M. Booth, "Exemplary Lives, Feminist Aspirations: Zaynab Fawwaz and the Arabic Biographical Tradition", *JAL*, XXVI/1-2 (1995), s. 120-146; a.mlf., "Biography and Feminist Rhetoric in Early Twentieth-Century Egypt: Mayy Ziyada's Studies of Three Women's Lives", *Journal of Women's History*, III/1, Bloomington 1991, s. 38-64; Ömer İshakoğlu, "19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevvâz", *ŞM*, XXI/2 (2012), s. 43-51; İsmâ Fethûh, "Fevvâz (Zeyneb)", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2006, XIV, 749-750.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

ZEYNEB bint HÂRİS

(زينب بنت الحارث)

Zeyneb bint el-Hâris
b. Selâm el-Yehûdiyye
(ö. 7/628'den sonra)

Hayber Gazvesi'nin ardından
Resûl-i Ekrem'i
zehirlmeye kalkışan
yahudi kadın.

Hayber Gazvesi'nde (7/628) öldürülen Merhab'ın yeğenidir. Babası Hâris, amcası ve Benî Nadîr'e mensup olan kocası Selâm b. Mişkem de bu gazvede öldürülenler arasındaydı. Hayber'in fethedilmesi üzerine yahudiler Hz. Peygamber'i zehirlmeye karar vermişlerdi (Vâkidî, II, 677). Bu karar doğrultusunda Zeyneb, Resûl-i Ekrem'in yanına kızartılıp üzerine zehir sürülmüş bir koyun götürdü; koyunun kol ve kürek kemikleri etlerine daha fazla zehir sürdü. Resûlullah, Hayber'de akşam namazından sonra ashâbıyla birlikte yemeğe oturdu ve yemekte kol bölgesinden bir parça eti ağzına aldı; ancak zehirli olduğunu anlayarak lokmayı yutmadan çıkardı ve çevresindekilere de etten yememelerini söyledi. Ashaptan Bişr b. Berâ el-Ensârî bu sırada ağzına aldığı lokmayı çiğneyip yutmuş olduğundan zehirlenip hemen orada öldü. Bişr'in bir yıl sonra öldüğüne dair rivayetler de vardır. Bu yemek esnasında birden çok sahâbînin zehirlene-

rek öldüğü de nakledilir. Hz. Peygamber tarafından sorguya çekilen Zeyneb babası, kardeşi, amcası ve kocasının bu savaşta öldürüldüğünden kendisini öldürmek istediğini, eğer peygamberse zaten suikastın kendisine vahiyle haber verileceğini, eğer sadece bir melikse bu durumda insanların ondan kurtulmuş olacağını düşündüğünü anlattı. Resûl-i Ekrem'in Zeyneb'i affedip serbest bıraktığı, onun da Müslümanlığı kabul ettiği rivayet edilir. Bişr b. Berâ'nın ölümünden dolayı onun kısasen öldürüldüğü de söylenir. Resûlullah, Hayber'in fethinden sonraki üç yıl boyunca zaman zaman bu zehrin etkisini vücudunda hissettiğini ifade etmiş, özellikle vefatından önceki hastalığı sırasında Hayber'de ağzına aldığı zehirli lokmanın tesiriyle şah damarında şiddetli bir ağrı duyduğunu söylemiş, hatta onun bu zehir yüzünden şehit olarak öldüğü de ileri sürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cizye", 7, "Meğâzî", 43; Vâkidî, *el-Megâzî*, II, 677-679; İbn Hişâm, *es-Siret'ü'n-nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutub – Muhammed ed-Dâîlî Balta), Beyrut 1412/1992, III, 312-313; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 200-202; Belâzürî, *Ensâb*, I, 246, 284; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), III, 15; İbn Beşkûvâl, *Ğavâmizü'l-esmâ'i'l-mübhem* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid – M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, I, 162-163; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VIII, 155; Şâmi, *Sübûlü'l-hudâ*, V, 208-210; Yâsin b. Hayrullah el-Hatîb el-Ömerî el-Mevsilî, *er-Ravzatü'l-feyha' fî tevârîhi'n-nisâ'* (nşr. İmâd Ali Hamza), [baskı yeri yok] 1987 (Dârü'l-âlemiyye), s. 440-442; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, II, 63-64; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VI, 93-99; *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 1419/1998, s. 162; Ali Yardim, "Bişr b. Berâ", *DİA*, VI, 219.

GÜLGÜN UYAR

ZEYNEB HATUN

(ö. 879/1474)

Divan şiirinin
ilk kadın şairlerinden.

Kaynakların çoğuna göre Amasyalı'dır. Pervâne Bey ile Latîfî, Kastamonulu mârifet sahibi bir zatın kızı olduğunu bildirir (*Tezkiret'ü's-şu'arâ*, s. 288). Babası kadı Mehmed Çelebi'dir; Hüseyin Hüsâmeddin bu ismi kadı Belâî Çelebi olarak zikreder. Babasının hem ilim hem sanatla uğraşması Zeyneb Hatun'un iyi bir eğitim almasını sağladı. Nitekim kaynaklarda da Zeyneb Hatun'un iyi yetiştirildiği, Arapça ve Farsça öğrendiği, Farsça'yı şiir yazacak derecede bildiği zikredilir. Aynı zamanda mûsikiyle de ilgilendi, şarkılar yazıp besteler yaptı. Âşık Çelebi, onun II. Bayezid dev-

rinde oğlu Şehzade Ahmed'in hizmetinde Mihrî Hatun'la aynı dönemde yaşadığını, beraberce kaside ve methiye yazdıklarını bildirmektedir. Ancak bu bilgiyi Mihrî'nin 1512'den sonra, Zeyneb Hatun'un 1474'te vefat ettiği göz önüne alındığında şüphe ile karşılamak gerekir. II. Bayezid'in ardından oğlu Şehzade Ahmed'in Amasya valiliği sırasında bölgede bir şiir muhitiinin teşekkül ettiği ve Zeyneb Hatun'un da bu çevre içinde yer aldığı tahmin edilmekte, Şair Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin bu dönemde Amasya'da yaşamış olması böyle bir şiir çevresinin varlığı düşüncesini güçlendirmektedir. Zeyneb Hatun'un vefatıyla ilgili daha çok son devir kaynaklarında yer alan 879 (1474) tarihinin (Osmanlı Müellifleri, II, 220) nereden alındığı ve Amasya'da vefat eden Zeyneb Hatun'un kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.

Sehî, Zeyneb Hatun'la Mihrî Hatun'un şiirlerini övmektedir. Âşık Çelebi, Zeyneb Hatun'un evlendikten sonra şiir meclislerine katılmadığını, hiç evlenmeyen Mihrî Hatun'un bu sohbetlere devam ettiğini kaydetmekte (Meşâirü's-suarâ, vr. 83^b; ayrıca bk. Havlioğlu, I/1 [2010], s. 39), Latîfî ise Zeyneb Hatun'un da evlenmediğini söylemektedir. Ancak diğer bazı kaynaklarda onun evlendiği ve kocasının İshak Fehmi Çelebi olduğu belirtilmektedir (Osmanlı Müellifleri, II, 219; ayrıca bk. Havlioğlu, I/1 [2010], s. 33, 37, 39). Zeyneb Hatun'un Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği bir divanından söz edilmektedir. Zeyneb Hatun'un şairlikle Fitnat Hanım'a denk sayıldığını belirten Bursalı Mehmed Tâhir, divanın bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nin Ayasofya bölümünde bulunduğunu yazarsa da (Osmanlı Müellifleri, II, 220) yapılan araştırmalarda divanın herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır (Çavuşoğlu, sy. 9 [1978], s. 406). Döneminde şiirleri hayli tanınmaktaydı; tezkirelerde de şiirlerinden övgüyle söz edilmektedir. Zeyneb Hatun, Amasya'da divan şiirinin yayılmasına öncülük etmiş, kendisinden sonra aynı bölgede Mihrî Hatun ve Ayşe Hubbî gibi şairler yetişmiştir. Şair hakkında bilgi verilen hemen bütün tezkirelerde onun, "Keşf et nikâbını yeri göğü münevver et / Bu âlem-i anâsırı firdevs-i enver et" matla'lı ve "et" redifli gazeli yer almaktadır. Latîfî bu gazele bir nazîre yazmıştır (Tezkiretü's-su'arâ, s. 289-290).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 287-288; *Pervâne Beg Nazire Mecmuası* (67^b-100^b): *Transkripsiyonlu ve Edisyon Kritikli Metin* (haz. H. İbrahim Demircak, yüksek lisans tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilim-

ler Enstitüsü, s. 154; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 83^b; a.e. (nşr. Filiz Kılıç), İstanbul 2010, I, 591; Latîfî, *Tezkiretü's-su'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (nşr. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 288-290; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 435-436; Mehmed Zihni, *Meşâhirü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 285-286; Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, İstanbul 1311, s. 15-16; *Osmanlı Müellifleri*, II, 219-220; *Amasya Târihi*, I, 217; Bedîhan Tamsöz, *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*, Ankara 1994, s. 9-11; Serhan Alkan İspirli, *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*, Ankara 2007, s. 31-36; Mehmed Çavuşoğlu, "16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şâir Nisâyî", *TED*, sy. 9 (1978), s. 405-406; Didem Havlioğlu, "On the Margins and between the Lines: Ottoman Women Poets from the Fifteenth to the Twentieth Centuries", *Turkish Historical Review*, I/1, Leiden 2010, s. 25, 33, 37, 39, 47; Hasan Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", *DİA*, XXXI, 485; Ömer Zülfe, "Pervâne Bey Mecmuası", a.e., XXXIV, 245.

HASAN AKSOY

ZEYNEB bint HUZEYME

(زينب بنت حزيمة)

Zeyneb bint Huzeyme
b. el-Hâris el-Hilâliyye
(ö. 4/625)

Hız. Peygamber'in
Ümmü'l-mesâkin lakaplı hanımı.

Hem Câhiliye devrinde hem İslâm döneminde cömertliği, muhtaçlara düşkünlüğü ve yardım severliği ile tanındığından "Ümmü'l-mesâkin" (muhtaçların annesi, hâ-misi) lakabıyla anılmıştır. Benî Âmir b. Sa'saa kabilesinin Hilâl koluna mensuptur. Annesi Hind (Havle) bint Avf'tır. Hind'in dokuz kızının hepsi müslüman olduğundan Resûlullah kendilerine "mümin kız kardeşler" demiştir. Kardeşleri arasında, yine Peygamber'in zevcelerinden biri olan Meymüne'nin yanı sıra Abbas b. Abdülmuttalib'in hanımı Ümmü'l-Fazl Lübâbe, Hâlid b. Velîd'in annesi Lübâbe es-Suğrâ, Hz. Hamza'nın karısı Selmâ (Sülmâ) bint Umeyys ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'in hanımı Esmâ bint Umeyys gibi seçkin hanımlar bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem, Hz. Hafsa'dan sonra Zeyneb bint Huzeyme ile evlendi. Zeyneb'in bu evlilikten önce kiminle evli olduğu hususunda farklı rivayetler vardır. Bunlardan birine göre Zeyneb önce amcasının oğlu Cehm b. Amr b. Hâris ve onun ardından Tufeyl b. Hâris'le, daha sonra Tufeyl'in kardeşi Ubeyde b. Hâris'le evlendi. İlk müslümanlardan ve muhacirlerden olan Ubeyde, aynı zamanda Resûlullah'ın görevlendirdiği ilk seriyye kumandanı ve İslâm'ın ilk sancaktarı olup Bedir Gazvesi'n-

de şehid düşmüştür. Ubeyde'nin şehâdetinden bir yıl sonra, Uhud Gazvesi'nden hemen önce Ramazan 3 (Şubat-Mart 625) tarihinde Hz. Peygamber 400 dirhem mehir vererek Zeyneb ile evlendi. Diğer bir rivayete göre ise Zeyneb, Hz. Peygamber'le evlenmeden önce Abdullah b. Ca'h ile evliydi ve onun Uhud Gazvesi'nde şehid düşmesi üzerine Resûlullah tarafından nikâhlanmış (İbnü'l-Esîr, V, 297), Hz. Peygamber'in Âmir b. Sa'saa kabilesiyle bozulan ilişkileri düzeltme arzusu bu evlilikte önemli rol oynamıştır.

Resûl-i Ekrem'in evlilikleri içinde en kısa süreli olanı Zeyneb'le olan evliliğidir. Zeyneb bu evlilikten sekiz ay (bazı rivayetlere göre iki veya üç ay) sonra Rebîülâhîr 4 (Eylül 625) tarihinde otuz yaşında vefat etmiş olup Resûlullah'ın zevceleri içinde Hatice'den sonra ilk vefat eden hanımıdır. Diğerleri Resûl-i Ekrem'den sonra vefat etmiştir. Zeyneb, Resûlullah'ın kıldırıldığı cenaze namazının ardından Bakî Mezarlığı'na defnedildi. Hz. Peygamber'in eşleri arasında Bakî Mezarlığı'na ilk defnedilen de odur. Resûlullah'ın Zeyneb bint Huzeyme'nin anne bir kız kardeşi Meymüne ile evlenmesi, Zeyneb'in vefatından yaklaşık dört yıl sonra 7 yılının Zilkade ayında (Mart 629) gerçekleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutub – Muhammed ed-Dâli Balta), Beyrut 1412/1992, IV, 262; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, X, 111-112; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), XXIV, 57-58; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1853; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, VII, 538-539; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 297-298; İbn Kesir, *es-Sire*, III, 173-174; IV, 584-585, 594; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VIII, 157-158; M. Yaşar Kandemir, "Meymüne", *DİA*, XXIX, 506-507.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

ZEYNEB bint MUÂVİYE

(زينب بنت معاوية)

Zeyneb bint Muâviye
b. Attâb es-Sekafiyye
(ö. 32/653'ten sonra)

Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı,
sahâbî.

Bazı kaynaklarda adı Zeyneb bint Ebû Muâviye, Zeyneb bint Abdullah b. Muâviye şeklinde de zikredilir. Ebû Muâviye ile Abdullah'ın aynı kişi olduğu anlaşılmakta-